

KIZILBAŞ TÜRK DON JUAN'IN AVRUPA SEFARETİ

SERKAN ACAR*

GİRİŞ

XVI. yüzyılda Türk dünyası bir bütün olarak gücünün zirvesine ulaşmış ve yeni yeni keşfedilmeye başlanan Amerika kıtası müstesna, eski dünyanın neredeyse tamamı Türk hanedanlarının hâkimiyeti altına alınmıştı. Zira Anadolu, Balkanlar ve Yakınoğu'da Osmanlı Devleti, Hindistan'da Timur Beg soyundan gelen Babürşahlar, Türkistan'da Şibanîler, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlılar tarafından ele geçirilinceye kadar Mısır'da Memlûk Devleti ve Karadeniz'in kuzeyinde Altın Orda Devleti'nin çöküşünü müteakip zuhur eden Kırım, Kazan, Astarhan, Kâsım ve Sibir hanlıkları hüküm sürmekte idiler. Aynı yüzyılın hemen başında İran'da ise Türkler tarafından muktedir bir siyasi teşekkül daha kurulmuştu ki, bu sonuncusu Şia inancı temelleri üzerine inşa olunan ve batıda Osmanlılar doğuda ise Şibanîler ile amansız bir mücadeleye girişen Safevî Devleti idi.

Safevî Devleti kuruluş safhasında gücünü "Rumlu, Ustaclu, Teke-lü, Şamlu ve Zû'l-Kadr" gibi büyük boyları ile "Varsak, Çepni, Arabgir-lu, Turgudlu, Bozcalu, Acırlu, Hınıslu ve Çemişkezeklu" Türk oymak-larından almakta idi¹. Bu boyların desteğini sağlayan 13 yaşındaki İsmail, 1499 yılında birkaç adamıyla birlikte Gilan'a girdi ve kısa sürede iyi silahlanmış 7 bin mürit toplamayı başardı. Müteakiben teşkil ettiği orduyla Şirvanşah Ferruh Yesar'ın üstün durumdaki güçlerini ve Ak-koyunlu valilerini arka arkaya yenilgiye uğrattı². Kızılbaşlar³ 1501 yılın-

* Dr, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova, İzmir/TÜRKİYE, serkan.acar@ege.edu.tr.

¹ Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999, s. 43-56.

² H. R. Roemer, "The Safavid Period", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 6, Edited by Peter Jackson, Cambridge 1993, s. 212; Oktay Efendiyev, *Azerbaycansko Gosudarstvo Seferidov*, Bakü 1981, s. 39-68.

³ "Kızılbaş" tabirine Osmanlı vesikaları ve yazılı eserlerinden başka Rus arşiv belgeleri ile kroniklerinde de tesadüf edilmektedir. Örneğin 1600 yılına ait bir Rus arşiv belgesinde "Кизилбашскимъ Абазъ Шаховымъ" [Kızılbaş Abbas Şah] ifadesiyle "İran Şahı Abbas" kastedilmiştir (*Sbornik Imperatorskago Russkago İstoriçeskago Obşçestva [SIRİO]*, Tom XXXVIII, St. Petersburg 1883, s. 314). Yani söz konusu kelime siyasi ve coğrafi anlamda İran'ı niteleyen bir terim olarak kullanılmıştır. Rus vesikalarında buna müşabih sayısız emsaller bulunmaktadır. Bkz. *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey [PSRL] Letopisnyy Sbornik, Imenuemy Patriarşey ili Nikonovskoy Letopisnyu*, Tom XIV, Moskova 2000, s. 238.

da Akkoyunlu Devleti'nin payitahtı Tebriz'i ele geçirdiler. Böylece Şah İsmail tarafından Safevî Devleti kurulmuş oldu. 1510 yılına gelindiğinde günümüzdeki Ermenistan, Doğu Anadolu'nun bir kısmı ve İran'ın tamamı Safevîler tarafından kontrol altına alınmıştı. Devletin başkenti 1555'e kadar Tebriz, bu tarihten 1598 yılına kadar Kazvin ve en nihayetinde İsfahan olacaktı⁴.

Safevîlerin en güçlü hasmı bilindiği üzere Osmanlı Devleti idi. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim (1512-1520) tarafından Çaldıran savaşında yenilgiye uğratılan Şah İsmail, 1524 yılında ölünce devletin merkezi otoritesi sarsıldı ve Kızılbaş Türk boyları nüfuz kazandılar. Bu durum Şah Tahmasb (1524-1576)'ın devlet otoritesini yeniden tesis ettiği 1534 yılına kadar sürdü. Osmanlı Devleti ile Safevîler arasındaki sorunlar da henüz çözülememişti. Zira Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) 20 yıl içerisinde (1533-1553) Azerbaycan bölgesine dört sefer düzenledi. Bu dönemde Osmanlı Devleti gerçekten gücünün zirvesinde bulunuyordu. Nitekim Azerbaycan Osmanlılar tarafından ele geçirilerek Hazar Denizi'ne ulaşılmış ve Asya ile Avrupa kıtaları arasındaki transit ticaretten önemli gelir sağlanmaya başlanmıştı⁵.

29 Mayıs 1555 tarihinde Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında Amasya Antlaşması imzalandı. 20 yıldan fazla yürürlükte kalan bahis mevzu antlaşmayla Safevîler Doğu Anadolu, Tebriz ve Batı Gürcistan'ı Osmanlı Devleti'ne bırakmak zorunda kaldılar ise de devletin esasını teşkil eden Azerbaycan'ın bir bölümü, Doğu Gürcistan ve Ermenistan'ı ellerinde tutmayı başarmışlardı⁶. Dâhili düşmanlarıyla da mücadele halinde olan Şah Tahmasb devlet içerisinde birtakım idari, sosyal ve ekonomik reformlar gerçekleştirdi. 1540-1550'li yıllarda Kafkasya'ya dört büyük sefer düzenleyerek binlerce Gürcü, Çerkez ve Ermeni köle ele geçirdi. Ölümünden sonra ise Kızılbaş boylarının menfi tutumlarından ötürü devlette yeniden zafiyet görüldü. Kanlı taht mücadelelerinin ardından Şah II. İsmail (1576-1577) cülus etti. Fakat boy begleri ve taht varisleri arasındaki ihtilaf sona ermeyince sonunda Safevî tahtını ele geçiren Şah Muhammed Hudâbende (1578-1587) tahta oturdu⁷.

⁴ Oktay Efendiyev-Akif Farzaliyev, "Vvedeniye", *Rossiya i Evropa Glazami Oruc-Beka Bayata-Don Juana*, Per., O. Efendiyev-A. Farzaliyev, St. Petersburg 2007, s. 8.

⁵ Roger Savory, *Iran under the Safavids*, Cambridge 1980, s. 41-57; Oktay Efendiyev, *a.g.e.*, s. 74-94.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1988, s. 361.

⁷ David Morgan, *Medieval Persia 1040-1797*, London 1988, s. 129.

Safevî Devleti ne batısındaki Osmanlılar ne de doğusundaki Şibanîler ile sorunlarını halledebilmiştir. Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında 1578'den 1590'a kadar devam edecek yeni bir mücadele devri başladı. Sultan III. Murad (1574-1595) kalıcı biçimde Kafkas ellerine hâkim olabilmek için etkin teşebbüslerde bulundu. Mütemediyen iki devlet arasında el değiştiren İran'ın kuzey bölgelerini ve Tebriz'i yeniden ele geçirdi. Şibanî Hanı II. Abdullah (1583-1598) ise Horasan'a saldırıp, Herat'ı kuşattı ve Safevî Devleti bu devirde ciddi tahribata maruz kaldı⁸.

İşte Oğuzların Bayat boyuna mensup Sultan Ali Beg'in oğlu Oruç Beg nam-ı diğer Kızılbaş Türk Don Juan da ilk kez bu devirde ortaya çıktı. Sultan Ali Beg, Şah Muhammed Hudâbende zamanında Safevî sarayının önemli şahsiyetlerinden biriydi ve şahın yanı sıra oğlu Hamza Mirza'ya da hizmetlerde bulunmuştu. Son faaliyeti merkezî idareyi güçlendirmek için Kızılbaş boylarını itaat altına almak olmuştu. Bu dönem Safevî Devleti için oldukça sıkıntılı bir devirdi zira yukarıda da ifade edildiği üzere, Azerbaycan bölgesinin neredeyse tamamı Osmanlılar tarafından ele geçirilmişti. Ayrıca memleketin bu kasvetli zamanında isyan hareketleri de ciddi boyutlara ulaşmıştı. Devleti bir nebze de olsa rahatlatılabilmek için Sultan Ali Beg, Türkmen boyu başbuğlarından Emir Han ile yapılacak muharebeleri idare etmekle görevlendirildi. Nitekim Sultan Ali Beg isyanı basturarak asileri şaha itaat ettirmeyi başardı. Askeri müdahaleden sonra Emir Han tutuklanıp Kahkaha Kalesi'ne kapatıldı ve akabinde idam edildi⁹.

Oruç Beg 1585 yılında Tebriz havalisinde babasıyla birlikte Osmanlı Sadrazamı Özdemiroğlu Osman Paşa'ya karşı verilen mücadelede görev aldı¹⁰. Tanassur edip Don Juan adını aldıktan sonra 1603 yılında İspanyolca telif edilen "Relaciones" adlı eserindeki kayıtlara göre, babası Sultan Ali Beg'e bölgedeki Osmanlı nüfuzunu kırması için şahın oğlu Hamza Mirza'dan bir ferman gönderilmiş ve o da silah kuşanarak 300 kişilik müfrezesi ile birlikte harekete geçmiştir. Ancak Tebriz Kale-

⁸ *A.g.e.*, s. 130-131. Ayrıca bu dönem hakkında mufassal bilgi edinmek için bkz. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebeleri*, İstanbul 1993; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 251-389.

⁹ Oktay Efendiyev-Akif Farzaliyev, *a.g.m.*, s. 6-7.

¹⁰ Özdemiroğlu Osman Paşa ve 1585 Osmanlı-Safevî harpleri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Abdurrahman Şeref, *Özdemir-Oğlu Osman Paşa*, Haz: Vehbi Günay, Bornova 2011; Bekir Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 145-171; H. R. Roemer, *a.g.m.*, s. 260-261.

si'ne düzenlenen saldırıda herhangi bir başarı elde edilemediği gibi Sultan Ali Beg de oğlu Oruç Beg'in gözleri önünde öldürülmüştür¹¹.

Safevî Devleti, Şah Abbas (1587-1629) zamanında gücünün zirvesine ulaştı. Şah Tahmasb'ın devr-i saltanatında Safevîlerin hâkim oldukları bölgelerin neredeyse yarısını Osmanlı Devleti ile Şibanîler ele geçirmiş, ayrıca devletin esas kitesini oluşturan Türk boylarının başbuğları da adeta bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Şah Abbas belirlediği hedeflere ulaşabilmek için yeterli güce sahip olmadığı farkında idi. Dolayısıyla hem Osmanlılara hem de Şibanîlere karşı eşzamanlı direnemesi mümkün değildi. İki ananevî hasmından Osmanlı Devleti elbette diğerine göre çok daha güçlüydü. Bundan ötürü 1590 yılında, ihtiva ettiği ağır şartlar dolayısıyla Safevîler açısından kabullenilmesi zor olsa da, Osmanlılarla anlaşma sağladı ve 12 yıldan beri devam eden savaşa son verdi. Şah Abbas içerisinde Safevîlerin ilk payitahtı olan Tebriz'in de bulunduğu, İran'ın kuzey ve batı bölgelerindeki geniş arazileri Osmanlı Devleti'ne terk etmek zorunda kaldı. Bu suretle Azerbaycan'ın büyük bölümü kaybedildi lakin Safevîler için manevi bakımdan son derece mühim bir kent olan Erdebil yitirilmedi. Osmanlılara verilen büyük tavizlerden sonra batı ve kuzey sınırlarının güvenliği sağlandı. Gerçekten doğuda Şibanîlere karşı hemen başarı elde edildi ve 10 yıl içerisinde Horasan ile Sistan ele geçirildi. Doğu hudutlarındaki sorunları halleden Safevîler yeniden Osmanlı Devleti'nin karşısına dikildiler¹².

Şah Abbas 1603 yılında başlayacak olan Safevî-Osmanlı savaşı öncesinde Hıristiyan âlemiyle diplomatik temasa geçmek ve Osmanlılara karşı Avrupa'da bir cephe oluşturmak amacıyla 1599'da Rusya üzerinden Avrupa'ya bir sefaret heyeti göndermeye karar verdi. Bayat boyuna mensup Hüseyin Ali Beg'in riyasetindeki elçiler arasında Oruç Beg de bulunuyordu¹³.

I- ORUÇ BEG'İN KÖKENİ VE İRAN'DAKİ FAALİYETLERİ

Oruç Beg'in hayatının erken dönemlerine ilişkin bilgilerimiz son derece kısıtlıdır. Oğuzların Bayat boyuna mensup olduğu bilinen bu

¹¹ *Don Juan of Persia, as Shi'as Catholic 1560-1604*, Translated and Edited with an Introduction by G. Le Strange, New York-London 1926, s. 3. Ayrıca XVI. yüzyılın son çeyreğinden 1639 yılına kadar Osmanlı-Safevî rekabeti için bkz. Atâullah-ı Hasani, "İranlı Tarihçilere Göre Osmanlı-İran İlişkilerindeki Krizin Nedenleri (985-1049/1577-1639)", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu 16-17 Aralık 2002, Konya*, Ankara 2003, s. 15-31.

¹² Morgan, *a.g.e.*, s. 132-133.

¹³ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, İstanbul 1992, s. 188.

maceraperest kişiliğin “Relaciones” adlı eserini 1926 yılında İngilizceye tercüme eden G. Le Strange'nin araştırmasına göre, eserin orijinal İspanyolca nüshasında müellifin ismi “Uruh Beg” şeklinde kayıtlıdır¹⁴. Oruç Beg'in seyahati sırasında Rusya'nın hâkimiyetinde bulunan Astarhan'dan Arhangelsk'e kadar yapılan yolculuğa ilişkin kayıtları 1899 yılında İspanyolcadan Rusçaya çeviren S. Sokolov söz konusu adı “Uruh Bek” (Урухъ-бекъ) biçiminde hatalı okumuştur¹⁵. Büyük Türkolog V. V. Barthold ile ünlü İranistlerden İ. P. Petruşevskiy tabiatıyla S. Sokolov'a nispetle daha doğru bir okuma yapmışlardır: “Uruc Beg” (Урудж-бек)¹⁶. E. Denison Ross ise “Uruh” adının “Ulugh” yani “Uluğ” ile özdeş olabileceğini düşünmüş ancak yanılmıştır¹⁷. 2007 yılında “Relaciones”ın İngilizce tercümesini esas alarak bir bütün halinde Rusçaya çevirip tafsilatlı haşiyeler düşen Azerbaycanlı Oktay Efendiyev ile Akif Farzaliyev müellifin adının en doğru telaffuzunun “Oruc Beg” (Орудж-бек) olması gerektiğini savunmuşlardır¹⁸. Hem V. V. Barthold ve İ. P. Petruşevskiy'in hem de Oktay Efendiyev ile Akif Farzaliyev'in teklifleri doğrudur. Aralarındaki ayrılık ise lehçe farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere bu ismin Türkiye Türkçesi diyalektindeki karşılığı “Oruç Beg”dir.

Oruç Beg'in doğum tarihi de açık bir biçimde tayin edilememiştir. G. Le Strange, babası Sultan Ali Beg öldüğü vakit onun 25 yaşında olduğunu varsaymış ve bundan ötürü 1560 yılında velâdet ettiğini ileri sürmüştür. İspanyol müdekkik Narciso Alonso Cortes (1875-1972) ise söz konusu tarihte onun 25 değil 18 yaşında olduğunu, dolayısıyla 1567 yılında doğmuş olması gerektiğini beyan etmiştir. Konuya ilişkin yapılan son çalışmanın sahipleri olan Oktay Efendiyev ile Akif Farzaliyev de bu sonuncunun doğru olduğunu savunmuşlardır. Ancak ileri sürülen görüşler gerçeğe yakın olsalar da farazidirler. Bize göre Oruç Beg'in do-

¹⁴ *Don Juan of Persia* ..., s. 1.

¹⁵ “Puteşestvie Persidskago Posolstva çrez Rossiyu ot Astrahani do Arhangelska, v 1599-1600 gg”, *Perevod s İspankago S. Sokolova, Çleniya v Imperatorskom Obşçestve İstorii i Drevnostey Rossijskih pri Moskovskom Universtete [ÇOİDR]*, İzd. E. V. Barsova, Kniga pervaya, Moskova 1899, s. I-IV+1-20.

¹⁶ V. V. Barthold, *Soçineniya*, Tom IX, Moskova 1977, s. 307; N. V. Pigulevskaya, A. Yu. Yakubovskiy, İ. P. Petruşevskiy, L. V. Stroyeva, L. M. Belenitskiy, *İstoriya İrana s Drevneyşih Vremen do Kontsa XVIII Veka*, Leningrad, 1958, s. 271.

¹⁷ E. Denison Ross, *Sir Anthony Sherley and His Persian Adventure*, London 1933, s. XXIII.

¹⁸ Efendiyev-Farzaliyev, *a.g.m.*, s. 6.

ğum tarihini kesin olarak tayin etmek mümkün değildir, zira bu hususu aydınlatabilecek herhangi bir vesika şimdye kadar bulunamamıştır.

Tanassur ettikten sonra İspanya'da Don Juan adını alan ve batıda "Don Juan of Persia" Rusya'da ise "Don Juan Persidskiy" (Дон Жуан Персидский) tesmiye edilen Oruç Beg Bayat'a bu dış adlandırmalardan mülhem "Don Huan-ı İrani" (دون خوان ایرانی) de denilmektedir. Kızılbaş bir Türk olan bu zatın Oğuzların Bayat boyuna mensup olduğunu ifade etmiştik. Dolayısıyla buradaki "İrani" yaftası coğrafi aidiyet ve siyasi bir teşekküle mensubiyet bildirmekte olup etnik bir tanımlama olmaktan uzaktır. Ancak hâl böyle iken batılı akademik çevrelerde Oruç Beg'in Türk olduğu hakikatine herhangi bir vurgu yapılmaması düşündürücüdür.

Babasının ölümünden sonra Oruç Beg de Safevî sarayının güvenini kazanıp aynı şekilde itibar gördü ve 1585 yılında Hamza Mirza ile birlikte isyancı Türkmen Tekeli boyuna karşı çıkılan sefere iştirak etti. Daha sonra ise Safevî payitahtı Kazvin'de görev almaya başladı. Hamza Mirza'ya sadakatle bağlı olan Oruç Beg onun tüm seferlerine katıldı ve hatta mirzanın öldürüldüğü Gence'de de kendisine eşlik etti. Şah Abbas tahta oturduktan sonra yedi buçuk yıl içerisinde elliden fazla sefere çıktı ve Oruç Beg bunların pek çoğunda görev aldı. Şahın 1589 yılında Herat'ta Şibanîlere karşı düzenleyip zafer elde ettiği sefere de katılmış ve yararlılıklarından ötürü Avrupa'ya gönderilecek Safevî sefaret heyeti müntesiplerinden Ali Kulu Beg ile birlikte yüksek askeri rütbelere namzet gösterilmişti¹⁹.

II- İNGİLİZ SIR ANTHONY SHERLEY'İN İRAN'A GELİŞİ

Safevî Devleti'nde bu gelişmeler yaşanırken Sir Anthony Sherley isimli İngiliz bir müteşebbis de İran'a gitmeye karar verdi. Soylu bir aileye mensup Thomas Sherley'in üç oğlundan ikincisi olarak 1565 yılında dünyaya gelen bu zat, Oxford Üniversitesi ve daha başka kolejlerde eğitim görerek 1581 yılında başarıyla mezun olmuş; 1591 yılında ise Kraliçe Elizabeth (1558-1603)'in ordusuna girerek Afrika ve Orta Amerika'ya düzenlenen kolonizasyon seferlerine iştirak etmişti²⁰.

¹⁹ Ag.m., s. 7.

²⁰ E. Denison Ross, *a.g.e.*, s. 3-5. Thomas Sherley'in oğulları olan Thomas, Anthony ve Robert hakkında tafsilatlı bilgi edinmek için bkz. *The Three Brothers or the Travels and Adventures of Sir Anthony, Sir Robert & Sir Thomas Sherley, in Persia, Russia, Turkey, Spain Etc. with Portraits*, Printed by D. S. Maurice, London 1825.

Sir Anthony Sherley, Essex kontunun hâkimiyetindeki küçük devletlere ve Fransa Kralı IV. Henri (1589-1610)'ye yaptığı hizmetler ile Avrupa'da çoktan ün kazanmış ve şövalyelik payesi ile taltif edilmişti. Lakin aldığı unvan hiçbir zaman Kraliçe Elizabeth tarafından resmen tanınmamıştı. 1598 yılının sonlarına doğru bir daha dönmek üzere İngiltere'den ayrılan Sir Anthony Sherley, Ferrara Dukalığı'nda birtakım siyasi vazifeler üstlenmiş ancak herhangi bir başarı elde edememişti. Kuzey İtalya'daki hizmetleri kabul ve rağbet görmeyince küçük kardeşi Sir Robert ile birlikte bir gemi kiralarak İran'a gitmek üzere 1598 yılının Mayıs ayında Venedik'e varmışlardı²¹.

Sir Anthony Sherley'in Avrupa'da yaşarken aniden İran'a gitmeye karar vermesinin ilham kaynağı Safevî Şahı Abbas'ı Osmanlılara karşı kıskırtmak ve İngiltere ile İran arasındaki ticari ilişkileri geliştirerek bundan maddi kazanç elde etmektir. Yukarıda da ifade edildiği üzere deniz aşırı seyahatlere alışkın olan Sir Anthony Sherley 24 Mayıs 1598 tarihinde oluşturduğu bir heyetle birlikte Venedik'ten hareket etti. Yol arkadaşları arasında kardeşinden başka George Manwaring, John Morris, Thomas Davis, Arnold Roldcraft, John Ward, Abel Pinçon ve William Parry gibi asilzadeler de bulunuyordu. Bir süre sonra Antakya'ya ulaşan Sir Anthony Sherley ve arkadaşları daha sonra Halep'e geçti. Burada George Manwaring ile birlikte ilk kez kahve içen Sir Anthony Sherley henüz İngiltere'de bulunmayan bu tadı biraz garipsemiştir. Altı hafta Halep'te kaldıktan sonra karayoluyla Fırat Nehri'ne ulaşan kafilenin akabinde kayıklarla Osmanlı egemenliğindeki Bağdat yakınlarına vardı. Abel Pinçon'un günlüğündeki kayıtlara bakılırsa, Halep'ten 2 Eylül 1598 tarihinde ayrılıp 29 Eylül günü Bağdat'a ulaşmışlardı. Bazı talihsizliklerden ötürü söz konusu seyahat az daha zamansız sona erecekti. Zira Bağdat yakınlarında 6.000 kron değerindeki eşyasına Osmanlı mahalli idarecisi Hasan Paşa tarafından el konulmuş ve kısa bir süre sonra da kafilenin yakalanıp sultana gönderilmesi için İstanbul'dan bir haber gelmişti. Sir Anthony Sherley'in bildirdiğine göre, kendisini ve adamlarını son derecede cömert bir şahsiyet olan Floransalı tacir Signor Victorio Speciero kurtarmıştı. Bu İtalyan tacir sadece onların bir hac kafilesine karışarak gizlice kaçmalarına yardım etmekle kalmamış yitirdikleri malları tazmin edip hediyeler de vermişti²².

²¹ *Don Juan of Persia ...*, s. 1.

²² Ross, *a.g.e.*, s. 12-15.

4 Kasım 1598 tarihinde Bağdat'tan ayrılan kabile Kasr-ı Şirin ve Kirmanşah üzerinden giderek Aralık ayının ilk haftasında Kazvin'e ulaştı. Abel Pinçon günlüğünde Kirmanşah yakınlarında bulunan Pers Kralı I. Darius (MÖ 552-486) dönemine ait Behistun yazıtlarından dahi bahsetmektedir. Sir Anthony Sherley 27 Kasım günü John Ward, Angelo ve Abel Pinçon'u konaklayacakları yerleri ayarlamaları için önden göndermişti. Kabile Kavzin'e ulaştığında Şah Abbas'ın adamlarından Mercan Beg tarafından karşılandılar²³. Oruç Beg'in eserinde belirtildiğine göre, İngiliz maceraperest kendini İskoçya Kralı VI. James (1567-1625)'in amcazadesi olarak tanıtmış ve Safevî şahı ile ortak düşmanları olan Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yapmak için bütün Hıristiyan kralların kendisine yetki verdiğini söylemişti²⁴.

Sir Anthony Sherley ve avanesi nihayet 25 Ocak 1599 tarihinde Safevîlerin yeni payitahtı İsfahan'a ulaştılar. Şah Abbas neredeyse her gün Sir Anthony Sherley'i huzuruna kabul edip görüşüyordu. İngiliz maceraperest bu sırada İran'a gelişinin gerçek sebebinin açıklanmış ve Şah Abbas'ın Hıristiyan krallara bir elçi heyeti göndermesi için onu ikna etmeye çalışmıştı. Esasen anlattıkları Şah Abbas'ın da ilgisini çekmişti. Safevî devlet ricali ise Osmanlılara karşı Avrupa'da müttefik bulma teşebbüsleri konusunda mütereddit idi. Bir kısmı İngiliz maceraperestin teklifine olumlu bakarken başka bir zümre de karşı çıkıyordu. Bununla birlikte Sir Anthony Sherley'in iki büyük destekçisi vardı. Bunlar Gürcü Hıristiyan olarak dünyaya gelip daha sonra ihtida ederek saray ricaline dâhil olan Allahverdi Han ve Tahmasp Kulu Han isimli zatlar idiler²⁵.

Safevî sarayında bu tartışmalar devam ederken bir Osmanlı sefiri de İsfahan'a gelmişti. Sir Anthony Sherley'e göre, gelen kişi Bağdat'taki Osmanlı temsilcilerinden Muhammed Ağa idi. George Marwaring gelen elçinin 1590 antlaşmasını yenilemek gayesinde olduğunu belirtmişti. Ancak Osmanlı sefirinin talepleri oldukça yüksekti. Şah Abbas'tan bir kısım arazi ile Anadolu'dan İran'a göç eden 10 bin ailenin geri gönderilmesi isteniyordu. Oruç Beg'in bildirdiğine göre, sultanın istekleri arasında Şah Abbas'ın oğullarından birini rehin olarak İstanbul sarayına göndermesi de bulunuyordu. Zira daha önce rehin olarak İstanbul'da tutulan

²³ *A.g.e.*, s. 15-16.

²⁴ He gave himself out as cousin of the Scottish king James, saying that all the kings of Christendom had recognized him as such, and had now empowered him as their ambassador to treat with the king of Persia, who should make a confederacy with them in order to wage war against the Turk, who was indeed the common enemy of all of them. *Don Juan of Persia ...*, s. 232.

²⁵ Ross, *a.g.e.*, s. 18-19.

şahın yeğeni Haydar Mirza 1594 yılında vefat etmişti. Bu tahkir edici talepleri kabullenemeyen Şah Abbas cevap olarak Osmanlı elçisinin sakalını keserek sultana yolladı. Ancak Sir Anthony Sherley tarafından Venedikli Pietro Duodo'ya gönderilen 18 Aralık 1600 tarihli mektupta, Osmanlı sultanının taleplerinden ve şahın Osmanlı Elçisi Muhammed Ağa'ya kötü muamelede bulunmasından bahsedilmemesi ilginçtir. En nihayetinde Osmanlı sefirinin şah tarafından aşağılanarak geri gönderilmesi şüphesiz Sir Anthony Sherley'e büyük menfaatler sağladı. Bu sırada İsfahan'da hastalanarak yatağa düşen İngiliz elçinin belirttiğine göre, ertesi sabah Şah Abbas onun önerisini kabul etmiş; ayrıca Hıristiyan krallara elçi yollanması işini teşvik ettiğinden dolayı kendisinin de Avrupa'ya gönderilecek sefaret heyetinde bulunmasını istemişti²⁶.

III- RUSYA ÜZERİNDEN AVRUPA'YA GÖNDERİLEN SAFEVİ SEFARETİ

Şah Abbas 1599 yazında Avrupa saraylarına dostluk mesajı ve ittifak teklifi içeren nâmeler yazdı. Mektup gönderilecek kimseler arasında Papa VIII. Clement (1592-1605)'ten başka Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf (1572-1612), Fransa Kralı IV. Henri (1589-1610), İngiltere Kraliçesi Elizabeth (1558-1603), İspanya Kralı III. Philip (1598-1621), İskoçya Kralı VI. James (1567-1625), Polonya Kralı III. Sigismund (1587-1632) ve Venedik Doçu Marino Grimani (1595-1606) bulunuyordu. Sir Anthony Sherley bu Avrupalı krallar ile Safevîlerin müşterek düşmanları olan Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir cephe oluşturulması teklifinde bulunacak, elçilik heyetinin başı olan Bayat boyuna mensup Hüseyin Ali Beg ve diğer sefirler de ona eşlik edeceklerdi. Sir Anthony Sherley'in kardeşi Robert ise ağabeyinin olası bir menfi davranış sergilemesini engellemek adına rehin olarak İsfahan'da tutulmuştu²⁷.

Elimizde kesin bir rakam olmasa da Safevî sefaret heyetinin epey kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Elçiler arasında Oruç Beg'den başka Hüseyin Ali Beg'in yeğeni olan Ali Kulu Beg de bulunuyordu. Sir Anthony Sherley ve yoldaşları 1599 yılının Temmuz ayında İsfahan'dan ayrıldılar. Ancak daha yola çıkmadan önce kendilerini karşılamak üzere bir mihmandarı Astarhan'a göndermişlerdi. Bu sonucusu Moskova'ya

²⁶ *Sir Anthony Sherley his Relation of his Travels into Persia*, Printed for Nathaniell Butter and Ioseph Bagfet, London 1613, s. 113; Ross, *a.g.e.*, s. 19.

²⁷ Savory, *a.g.e.*, s. 109.

kadar onlara eşlik edecek ve heyeti Rus Çarı Boris Godunov (1598-1605)'un sarayına götürecekti. İsfahan'dan Hazar Denizi'nin güneyindeki Gilan Limanı'na gelen heyet buradan deniz yoluyla Astarhan'a geçti. Ağustos ve Eylül ayları boyunca ters yönden esen rüzgârlar nedeniyle epey vakit kaybedip oldukça örselendiler. Ciddi badireler atlattırlarsa da Ekim ayının başında İtil Irmağı mansabına ulaşmayı başardılar. Burada karaya çıkarak büyük bir kadırgaya aktarma yaptılar ve Astarhan'a doğru ilerlediler. Oruç Beg eserinde Astarhan'dan Kazan şehrine iki ayda gittiklerini bildirmektedir. Ancak İtil Irmağı üzerinde bulunan bu iki şehir arasındaki mesafe bin milden daha azdır ve doğrudan ırmak yoluyla Kazan'a gidilebilir. Çok büyük bir ihtimalle seyahatin bir ayını Astarhan ile Kazan arasında geçirdiler. Önemli bir menzil olan Kazan'a vardıklarında kış mevsimi gelmiş ve İtil Irmağı donmuştu. Dolayısıyla hızlı bir şekilde kızaklarla ilerlemek mümkündü. Nihayet Kasım ayının başında Moskova'ya ulaşip çarın konukları olarak kış aylarını Moskova'da geçirdiler²⁸.

Bu diplomatik seyahat esnasında insanların zayıf yönleri bir kez daha ortaya çıkmış ve bu durum elçiliğin üstlendiği misyonun akamete uğramasına sebebiyet vermişti. Sefaret heyetinde Nicolao de Melo isimli Portekizli bir rahip de bulunuyordu. Rusya'ya girmeden önce Sir Anthony Sherley ile Melo arasında şiddetli kavgalar patlak vermiş ve iddia edildiğine göre, İngiliz maceraperest Portekizli rahibi İtil Irmağı'nda boğmaya çalışmıştı. Ayrıca iki Safevî elçisi ile de kavga etmişti. Moskova'da geçen verimsiz altı ayda Sir Anthony Sherley giriştiği münakaşalar yüzünden itibarını ve yol arkadaşlarının güvenini kaybetmişti²⁹.

Bu tarihlerde Kızılbaş diyarından yani İran'dan Moskova'ya bir sefaret heyetinin geldiği Rus diplomatik belgelerine de aksetmiştir. 12 Ağustos 1600 tarihli bir Rus arşiv belgesinde, Kızılbaş Şahı Abbas (Кизилбашский Абазъ шаховъ)'ın elçisi Hüseyin Ali Beg (Ысаналей), İngiliz Sir Anthony Sherley (Агличанинь Дон Онтонъ) ve sefaret heyetinin diğer mensuplarının Moskova'ya gelip buradan Arhangel'sk'e kadar yaptıkları yolculuk hakkında ayrıntılar mevcuttur. Elçilik heyetine yiyecek, içecek ve gerekli erzakın sağlanması için Çar Boris Godunov tarafından bir ferman çıkarıldı. Ayrıca güvenliklerini sağlamak amacıyla bazı Rus muhafızlar da Arhangel'sk şehrine kadar onlara eşlik etti. Safevî sefaret heyeti

²⁸ *Don Juan of Persia ...*, s. 3-4.

²⁹ Savory, *a.g.e.*, s. 109.

Rus çarının tayin ettiği İvan Çepçyugov ve Grigorey Elizarov ile birlikte 23 Haziran'da Arhangelsk'e ulaştı. 9 Temmuz günü ise Avrupa'ya gitmek üzere limandan ayrıldılar. Söz konusu belgede, Safevî sefaretî tarafından kiralanan bir Habsburg ticaret gemisi ile yola çıktığı kaydedilmiştir. Aynı gün İvan Çepçyugov ve Grigorey Elizarov isimli Rus görevliler de Arhangelsk'ten Moskova'ya dönmüşler ve yolculukları esnasında yaptıkları masrafları da Kremlin Sarayı'na bildirilmişlerdir³⁰.

³⁰ Oldukça fazla isim tekrarının ve elkab formüllerinin bulunduğu bu belgenin orijinali şöyledir:

Гдрю царю и в. Князю Борису Федоровичю всея Русии холопи твои: Описко Супоневъ да Рохмашка Вороновъ челомъ бьютъ. В нынешнемъ, гдрь, во 7108 году, июня въ 2 день прислана к намъ твоя, гдрева, грамота за приписью твоего, гдрева, печатника и посолскаго дьяка Василья Яковлича Щелкалова; а въ твоей, гдрве, грамоте к намъ, холопемъ твоимъ, написано: «Какъ приедеть Иванъ Чепчюговъ съ Кизылбашскимъ Абазъ шаховымъ посланникомъ с Ысаналеемъ да съ Англичаниномъ дон-Онтономъ и з дворяны, и съ людьми на Колмогоры и къ Архангельскому городу, и нам, холопемъ твоимъ, велено давати Кизылбашскому посланнику Исеналею, да Англичанину дон-Онтону з дворяны, и съ людьми кормь-еству, и питье, и сторожы по росписи до техъ меств, какъ Кизылбашской посланникъ Исеналей, да Англичанинъ дон-Онтонъ на кораблехъ за море пойдуть». Да к намъ же, холопемъ твоимъ, прислана твоя, гдрва, другая грамота за приписью твоего, гдрева, дьяка Богдана Иванова; а въ твоей, гдрве, грамоте к намъ, холопемъ твоимъ, написано: «Посланы съ Москвы приставы с Кизыль Абазъ шаховымъ посланникомъ, с Ысаналеемъ, да съ Англичаниномъ з дон-Онтономъ Сидоръ Нячковъ, да Григорей Елизаровъ, сынъ Олферава; а велено намъ, холопемъ твоимъ, Кизыль Абазъ шахову посланнику Исеналею, и Англичанину дон-Онтону, и дворяномъ, и людемъ ихъ кормь и питье давати по росписи до техъ меств, какъ они за море пойдуть, а за те, гдрь, кормы и за питье велено намъ, холопемъ твоимъ, платить имъ денги изъ твоей, гдрвы, казны изъ Двинскихъ доходов».

И Иванъ, гдрь, Чепчюговъ, да Григорей Елизаровъ съ Кизылбашскимъ посланникомъ с Ысаналеемъ и съ Англичаниномъ з дон-Онтономъ пришли на Колмогоры, июня въ 2 день, а от Архангельскому, гдрь, городу пришли, июня въ 23 день; а отъ Архангельскаго, гдрь, города, отъ карабленной пристани Кизылбашскаго посланника Исеналея да англичанина дон-Онтонъ з дворяны и съ людьми на корабле за море отпустили, июля въ 9 день; а наняли, гдрь, подъ нихъ тотъ карабль Иванъ Ульяновъ да Рышаръ Юрьевъ у Галанскихъ у торговычъ немецъ, у Аврама Костяннтинова с товарищи. А Иванъ, гдрь, Чепчюговъ и Григорей Елизаровъ от Архангельскаго города поехали къ тебе, къ гдрю, того же дни. А какъ, гдрь, Иванъ Чепчюговъ да Григорей Елизаровъ съ ними стояли на Колмогорахъ и въ Архангилскомъ городе на посаде, и кормь, гдрь, и питье Кизылбашскому посланнику Исеналею и Англичанину дон-Онтону давали по росписи, июня съ 2-го числа июня жъ по 19 число; а имали, гдрь, те кормы и питье у Двинскихъ у заказныхъ целовальниковъ: у Мокейка у Пикишева да у Васьки у Лентева с товарищи, а денги за те кормы и за питье платилъ Иванъ Чепчюговъ да Григорей Елизаровъ, июня съ 2-го числа июня жъ по 19 число по твоей, гдрве, по указаной цене, из твоихъ, гдрвхъ, денегъ, которые денги съ нимъ присланы с Москвы. А по расходнымъ, гдрь, книгамъ заказныхъ целовальниковъ Мокенки Пикишева съ товарищи написано в разходе денегъ, что им давалъ Иванъ Чепчюговъ да Григорей Елизаровъ, двадцать рублевъ и двадцать алтынъ и четыре денги. А за досталные, гдрь, кормы и за питье июня съ 19 числа июля по 9 число заказнымъ целовальникомъ денги платили мы, холопи твои, изъ твоей, гдрвы, казны, изъ Двинскихъ доходов; а вышло, гдрь, твоихъ гдрвхъ, денегъ за те кормы и за питье двадцать два рубли три денги. На обороте подъ надписью царскаго титла помета: «108, августа въ 12 день, Архангельскаго города съ розсылщикомъ съ Плохимъ».

Sbornik Imperatorskago Russkago Istoricheskago Obşestva [SIRIO], Tom XXXVIII, St. Petersburg 1883, s. 314-315.

Şah Abbas, Avrupa saraylarına gönderdiği sefaret heyeti ile birlikte Çar Boris Godunov'a da özel bir elçi yollamıştı. Bu elçi Rusya'da kalırken Hüseyin Ali Beg ve arkadaşları ise 1600 yılı ilkbaharında Moskova'dan ayrılarak Yukarı İtil bölgesindeki Yaroslavl şehrine gelip buradan gemilerle Rıbinsk'e ulaştılar. Esasen Rıbinsk'ten sonraki hedefleri Bohemya bölgesindeki Prag şehri idi. Fakat doğrudan Avrupa'ya gitmediler. Çünkü Rusya'da kendilerine bir gemi kiralayarak ırmak yolu ile Arhangelsk'e geçmeleri tavsiye edilmişti. Belki de eşyalarını ve Avrupa saraylarına sunacakları armağanlarını koydukları ağır sandıkları taşımamanın güç olacağını düşünerek kuzey yolunu tercih etmişlerdi. Bu da Rıbinsk'ten Totma yoluyla Kuzey Dvina'ya, buradan Arhangelsk'e ve nihayet Beyaz Deniz'e geçecekleri anlamına geliyordu. Oruç Beg'in anlattıklarına bakılırsa, Rıbinsk ve Totma arasındaki yolu geçmek gerçekten zor olmuştu çünkü bazı ırmakların su seviyeleri oldukça düşüktü. Sonuç olarak Kuzey Dvina Irmağı'nı geçerek Arhangelsk'e ulaştılar ve Rus arşiv belgesinde de belirtildiği üzere 9 Temmuz 1600 tarihinde kiradıkları bir gemiyle Avrupa'ya doğru seyretiler³¹.

Sefaret heyeti Norveç'in kuzeyindeki "Nordkapp"tan (Kuzey Buru=North Cape) dolaşarak oldukça fırtınalı bir yolculuktan sonra bugünkü Çek Cumhuriyeti'nin kuzeyindeki Elbe Irmağı mansabına ulaştı. Burada Sir Anthony Sherley adamlarından William Parry'yi İngiltere'ye gönderdi. Kendisi ise Safevî elçileriyle birlikte Kuzeybatı Almanya'daki Weser Irmağı üzerinde bulunan Embden'e gitti ve yolculuğun bundan sonraki kısmı karadan devam etti. Öncelikle Oldenburg düküne misafir olan heyet Osmanlı Devleti'nin sıkı kontrolünden ötürü oldukça dolambaçlı bir güzergâh takip etmek zorunda kalmıştı. Nihayet 1600 yılının Ekim ayında Prag'a vardılar ve Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf nezdinde hüsnü kabul gördüler³².

Avrupa'nın siyasi ve iktisadi nüfuz sahibi meşhur banker ailelerinden olan "Fugger"lere ait 12 Ekim 1600 tarihli bir mektupta Safevî elçilik heyetinin Prag şehrine gelişi çok ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Son derece mühim bilgiler ihtiva eden bu vesikaya göre, heyet 11 Ekim 1600 günü akşama doğru saat 4 sularında şehre ulaşmıştı ve yaklaşık otuz yığitten müteşekkildi. Safevî sefaretine, Prag şehrinin "Stern" bölgesindeki kraliyet köşküne kadar yaklaşık üç yüz süvari eşlik etti. Ayrıca devlet ricaline mensup Herr Popel ve Lord Chancellor Herr von

³¹ *Don Juan of Persia ...*, s. 4-5.

³² *A.g.e.*, s. 5.

Schönberg ile saray hizmetkârları da karşılama komitesinde hazır bulunmakta idiler. Her biri altı at tarafından çekilen otuzdan fazla fayton gönderildi. Bunlar elçi heyetine konaklayacakları yer olan “Klein-Seite”deki “The Wild Man Inn”e kadar eşlik ettiler. Yine dört yüz muhafız da sefirin kalacağı konağın önüne yerleştirilmiş ve bu suretle çok zarif bir biçimde karşılanmışlardı. “Fugger” mektubuna göre, elçilik heyeti yaklaşık olarak bir buçuk yıldır seyahat halinde idi ve bu süre zarfında içlerinden on altı kişi hayatını kaybetmişti. Ayrıca gelen heyetin Osmanlı Türklerine karşı batıda müttefik bulup antlaşma yapmak niyetinde oldukları da açıkça kaydedilmiş ve hatta bu durum dönemin Avrupası’nda ilahî bir işaret olarak algılanmıştı. İsimleri belirtilmese de Sir Anthony Sherley kısa boylu bir İngiliz, Hüseyin Ali Beg ise yaşlı, kır saçlı bir adam şeklinde betimlenmiş; Şah Abbas’ın soylu, vakur ve Türk kıyafetleri giyinen bir elçisi olduğu bildirilmişti. Yine yolculukları sırasında kaybettikleri adamlarının yerine İngiliz ve Fransız uşaklar elçilik heyetine dâhil edilmişti. Doğudan gelen bu garip görünüşlü adamlar Prag ahalisinin oldukça dikkatini çekmiş ve kalabalık halk kitleleri toplanarak kendilerini takip etmişlerdi³³.

Prag’daki misyonu tamamlayan elçiler 1601 yılı ilkbaharında Kut-sal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf’un tayin ettiği bir görevli ile

³³ Rus arşiv belgesi ile birlikte Oruç Beg seyahatnamesinin sahihliğini teyit eden bu mektubun tam metni şöyledir:

A Persian Embassy in Prague

From Prague, the 12th day of October 1600.

About 4 o’clock in the afternoon yesterday, the Persian Embassy, about thirty strong, arrived here. They were met as far as the Royal Pavilion on the Stern by close on three hundred well-equipped horsemen and two captains of the town, namely Herr Popel and the chief Steward and Lord Chancellor Herr von Schönberg with the Imperial dapifers and servants of the Court, and over and above thirty coaches, each drawn by six horses. These accompanied them as far as their quarters, “The Wild Man Inn,” on the Klein-Seite. Four hundred armed men were likewise placed in front of the quarters of the Ambassador, who therefore has been met and received in very fine fashion. The Embassy has now been on its journey for about one year and a half during which time sixteen of its members have died. They went across India and by sea round the whole of Africa. They intend to conclude an alliance with His Imperial Majesty against the Turks; this is to be taken as the sign of special Divine dispensation likewise, as nations so far distant come to us in Germany, an omen of great changes in the future. The head of Embassy is an Englishman and he is short and dressed in English fashion. The most important next to him is an elderly grey-haired man, a princely official of the King of Persia, attired in Turkish dress, as are likewise his servants. Whereas so many of the Ambassador’s Persian servants died during the journey, he has taken into his service Englishmen and Frenchmen. The Embassy was greatly amazed at the great concourse of people who had come together from the three towns of Prague. *The Fugger News-Letters*, Authorized Translation by Pauline de Chary Foreword by H. Gordon Selfridge, London 1924, s. 230-231.

birlikte Münih'e doğru yola çıktılar. Oruç Beg, Embden'den Münih'e kadar uğradığı tüm menzillerden bahsetmiş fakat bu merkezden sonra sadece sefaret heyetinin ağırlandığı yerleri bildirmiştir. Münih'ten sonra Brenner ve Botzen yoluyla doğrudan İtalya'ya girip Mantua şehrine ulaştılar. Burada Mantua Dükü Vincenzo Gonzaga (1587-1612) onları çok asil bir biçimde misafir etti. Sefaret heyeti Şah Abbas'ın Venedik doğuna gönderdiği nâmeleri sundu fakat dük, bir asilzadenin uyarısıyla bu sırada Venedik'te Osmanlı elçilerinin bulunduğunu belirterek Safevî diplomatik heyetinin talebini reddetti³⁴. Yapacak bir şey olmadığını anlayan elçiler Mantua'dan Floransa'ya geçtilerse de Toscana Grandukası I. Ferdinando (1587-1609)'nun Pisa şehrinde avlanmaya gittiğini öğrendiler. Bununla birlikte grandukanın kulları heyeti memnuniyetle karşılayıp şehri gezdirdiler. Daha sonra I. Ferdinando eşi ile birlikte Safevî sefaretini Pisa'da kabul etti. Ardından Livorno'ya inip yeni ve büyük bir limanın yapıldığına şahit oldular. Oruç Beg buradaki kale ve limanın yapımında 5 bin kölenin çalıştırıldığını bildirmektedir. Pisa'dan hareket edip Siena üzerinden nihayet 1601 yılının Nisan ayında Roma'ya ulaştılar. Papanın biladında Hüseyin Ali Beg ile Sir Anthony Sherley arasında şiddetli bir münakaşa yaşandı. Safevî sefiri İngiliz yolcuğunu hırsızlıkla suçladı ve Şah Abbas tarafından papaya gönderilen hediyeleri çalıp sattığını ileri sürdü. Bu durum yolculuklarına birlikte devam etmelerini imkânsız kıldı. Hüseyin Ali Beg ve Sir Anthony Sherley, Papa VIII. Clement tarafından ayrı ayrı huzura kabul edildiler. Daha sonra duyduğu utançtan ya da bıkkınlıktan dolayı İngiliz maceraperest İran'da oluşturulan elçilik heyetinden ayrılıp Venedik'e gitti³⁵.

³⁴ Giorgio Rota, "Safevî İrani ile Venedik Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilere Genel Bir Bakış", Çev: Nasuh Uslu, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 901.

³⁵ Laurence Lockhard, "European Contacts with Persia, 1350-1736", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 6, Edited by Peter Jackson, Cambridge 1993, s. 387; *Don Juan of Persia ...*, s. 6-7. Sir Anthony Sherley bu olaydan sonra da uslanmadı. Nitekim Venedik'te iken İspanya kralı ile yazışmaya başladı ve mektuplarının bir kısmı İngiliz ajanlar tarafından ele geçirilince hain damgası yedi. Bu cürmünden dolayı İngiltere'ye dönmesine izin verilmediği gibi Avrupa'daki İngiliz temsilciliklerine de Sir Anthony Sherley'in hain ilan edildiği bildirildi. 1603 yılı Nisan ayında Venedik'te tutuklandı. Kesin olmamakla birlikte ya iflas edip borçlarını ödeyemediği için ya da asi bir kişilik olduğundan ötürü hapse atılmıştı. İngiltere tahtına I. James (1603-1625)'in oturmasıyla birlikte hürriyetine kavuştu ve deniz aşırı memleketlere gitmesine müsaade edildi. Sir Anthony Sherley'in yaptığı işlerden dolayı İran'a dönmeyip herhangi bir rapor göndermemesi Şah Abbas nezdinde kardeşi Sir Robert Sherley'in de gözden düşmesine sebep oldu. Ağabeyi İran'dan ayrıldıktan yaklaşık on yıl sonra, 1608 yılında Sir Robert Sherley de benzer bir elçilik heyetiyle Safevî şahı tarafından Avrupa'ya gönderildi. Kardeşini bulup gönderilen heyetin muvaffak olup olmadığını şaha rapor edecekti. Sir Robert Sherley hakikaten 1611 yılında ağabeyini Madrid'de bulduğunda onun sefil bir hayat yaşadığına şahit oldu.

Safevî heyeti Roma'da iken Oruç Beg ile birlikte Ali Kulu Beg ve Bünyad Beg tanassur ederek Katolik inancını benimsediler. Roma'dan İspanya'ya yönelen Safevî elçileri önce Cenova'ya akabinde de Barselona'ya ulaştılar. Nihayet Zaragoza üzerinden İspanya sarayının bulunduğu Valladolid'e vardılar ve iki ay boyunca Kral III. Philip'in sarayında misafir oldular. Bir süre sonra elçilik heyeti İran'a dönmeye karar verdi. Zira Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf, Papa VIII. Clement ve İspanya Kralı III. Philip'i ziyaret ettiklerinden üstlendikleri vazifeyi başarı ile tamamlamış sayılırlardı. Gerçi görüşmek istedikleri Fransa, İngiltere, İskoçya ve Lehistan kralları ile Osmanlılardan çekindiği için kendilerini kabul etmeyen Venedik Doğu Marino Grimani'ye ulaşmamışlardı. Dolayısıyla şartlar uygun olursa biraz daha kalabilirlerdi lakin Avrupa üzerinden uzun kara yolculuğu ile İran'a dönmeye cesaret edemiyorlardı. Mevcut şartlar içerisindeki en makul tercih deniz yolunu kullanarak geri dönmektir. Ümit Burnu'nu dolaşarak Basra Körfezi'ndeki Hürmüz'e buradan da İsfahan'a ulaşılabilir. Söz konusu tarihte Hürmüz hâlâ Portekizlilerin işgali altında olduğundan bazı sorunlar vardı. Fakat liman İspanyol hâkimiyetinde idi. Çünkü 1583-1640 yılları arasında, İspanya kralları aynı zamanda Portekiz kralı unvanını da taşımakta idiler. Sefaret heyeti önce karadan Lizbon'a gidecek ve buradan denize açılacaktı. Gerek İspanya Kralı III. Philip gerekse yolculukları sırasında uğradıkları diğer krallar elçilik heyetine son derece cömert davranmış ve oldukça değerli eşyalar armağan etmişlerdi³⁶.

Valladolid'den hareket edip Madrid üzerinden Lizbon'a yönelen elçiler gittikleri her yerde iyi muamele gördüler. Fakat Lizbon'dan iki menzil berideki Mérida'ya ulaştıklarında üzücü bir olay yaşadılar. Safevî heyetinde bulunan, İspanyolların "Alfagui" (El-Fakih) dedikleri bir zat konakladıkları yerde fanatik bir İspanyol tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Şaşkınlık içerisindeki Hüseyin Ali Beg ne yapacağını düşünmeye başladı. Mevcut durum karşısında yoluna devam etmekten başka

Haklı fakat birtakım sonuçsuz suçlamalardan sonra ağabeyi ile birlikte İngiltere'ye döndü ve Kral I. James tarafından kabul edildi. İngiltere yönetimi Safevî Devleti ile ticari münasebetlerini geliştirmek arzusunda idi ve bundan ötürü Sherley kardeşlere muhtaçtı. Ağabeyinin hilafına Sir Robert Sherley daha vefalı bir kişilikti. Nitekim 1615 yılında İran'a geri döndü ve aynı yıl şah tarafından yeni bir elçilik heyetiyle birlikte tekrar Avrupa'ya gönderildi. Fakat uzun süre İran'dan ayrı kalması hasımları tarafından ustalıkla kullanıldı. Sir Robert Sherley ikinci vazifesini de tamamlayıp 1627 yılında İran'a geri döndüğünde kendisinin gözden düştüğünü anladı ve nihayet sefalet içerisinde Kazvin'de öldü. Roger Savory, *a.g.e.*, s. 110.

³⁶ *Don Juan of Persia ...*, s. 7-8.

çare bulamayınca Lizbon'a gitti ve III. Philip'in genel valisine durumu anlattı. Kısa süre sonra Don Juan adını alacak olan Oruç Beg ve iki arkadaşı ise Valladolid şehrine geri dönüp İspanya hükümetinden tazminat talep ettiler. Bu sorun heyetin bölünmesine ve yolculuğunun ertelenmesine sebep oldu ise de 1602 yılının başında Hüseyin Ali Beg Lizbon'dan hareket ederek uzun deniz yolculuğuna başladı. Aynı yılın yazında Hürmüz Limanı'na ulaşmış olmalıydı, fakat bu konuda herhangi bir kayıt bulunmadığından memleketine tam olarak ne zaman döndüğünü bilemiyoruz. Şüphesiz kısır geçen sefaretni, neler yaşandığını ve kendisi ile birlikte giden arkadaşlarının neden İran'a geri dönmediğini Şah Abbas'a rapor etmişti. Hüseyin Ali Beg İspanya'da üç kişiyi bırakarak dönmüştü ki sonradan bu durum kendisi için utanç kaynağı olmuştu. Zira ister Sünni ister Şii olsun bir Müslümanın tanassur etmesi çok nadir görülen bir şeydi. Ayrıca İslam hukukuna göre bir mürtedin çarptırılacağı ceza ölümdü. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Safevî sefaret heyetindeki üç kişi Roma'da buldukları sırada tanassur etmişler ve Hüseyin Ali Beg İspanya'dan ayrılınca da Katolik cemaatine katılmışlardı³⁷.

IV- ORUÇ BEG'İN HİRİSTİYANLIĞI KABULÜ VE AKİBETİ

Hüseyin Ali Beg, hizmetindeki adamlarından üç kişinin tanassur ettiğini öğrendiğinde adeta yıkıldı. Üstelik bunlardan biri, Ali Kulu Beg, onun yeğeni idi. Bu mesele gerçekten kolaylıkla geçirilebilecek basit bir vaka değildi. Nitekim Hüseyin Ali Beg bu nahoş olaydan Oruç Beg'i sorumlu tutarak onu öldürmeye dahi yeltenmiş, yeğenini ise sapkın ilan etmişti. Lakin baş sefir söz konusu felaketi önlemek için yapabileceği bir şey kalmadığını anlamıştı. Kral III. Philip, Ali Kulu Beg'in vaftiz babası oldu ve ona krallara lâynk "Don Philip İrani" (Don Philip of Perisia) adını, yani kendi ismini verdi. Ali Kulu Beg'in tanassur ettikten sonraki hayatına ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. "Relaciones"ın müellifi Oruç Beg de vaftiz edildi ve "Don Juan İrani" (Don

³⁷ *A.g.e.*, s. 8-9. Hüseyin Ali Beg ile birlikte Avrupa'ya gönderilen Rumlu boyuna mensup Deniz Beg isimli bir zattan daha bahsedilmektedir. Faruk Sümer'in belirttiğine göre, Deniz Beg "elçilik ile telifi kabil olmayan birçok işler yapmıştı". Ayrıca kötü muamele etmesi yüzünden maiyetinden bazıları "Rim Papa Biladında", yani Roma'da bazıları da İspanya'da Hıristiyan dinine girdiler. Bu ve diğer kabahatleri yüzünden 1613 yılında İran'a dönen Deniz Beg'in hayatına son verildi. Bkz. Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999, s. 159. Oruç Beg ve arkadaşlarının tanassur etmesini Deniz Beg'in fena muamelesine bağlayan Faruk Sümer'in bu iddiası ihtimal dâhilinde olmakla birlikte pek tatmin edici görünmüyor. Bunu ancak hicap duyulacak tercihlerine mazeret olarak göstermiş olmalıdırlar.

Juan of Persia) adını aldı. İspanya Kraliçesi Avusturyalı Margaret (1584-1611) vaftiz annesi oldu. Üçüncü mürtet Bünyad Beg'e ise "Don Diego İrani" (Don Diego of Persia) ismi verildi³⁸.

Burada cevaplanması gereken bazı sorular bulunmaktadır: 1- Oruç Beg ve arkadaşları neden din değiştirdi? 2- Ortaçağda olduğu gibi XVII. yüzyılın hemen başında da din değiştirme olgusu bir medeniyetin başka bir medeniyete galebesi mi sayılıyordu? Oruç Beg, Ali Kulu Beg ve Bünyad Beg'in Oğuz boylarına mensup Şii Türk olduklarına daha önce de işaret edilmişti. Roma'ya gidip papa ile görüştüklerinde birden bire tanassur eden bu zatların kâmil bir Hıristiyan olabilmeleri için teorik olarak öncelikle İslam peygamberini inkâr ve teslisi ikrar etmeleri gerekiyordu. Fakat Hıristiyanlığı kabul etmelerindeki asıl sebep, kısa bir süre önce başlayan Rönesans hareketinin de tesiriyle hızla inkişaf eden Avrupa medeniyetinden etkilenmiş olmaları idi. Zira bilindiği üzere bir insanın din değiştirmesinde psikolojik unsurlar, beşeri zafiyetler ve maddi kazanç elde etme olasılığı gibi faktörler mühim rol oynamaktadır. Nitekim İran'da iken Hıristiyan olmayı aklından geçirmediğini ifade eden Oruç Beg "menfaat sağlayan bazı nedenlerden ötürü"³⁹ tanassur ettiğini sarahaten belirtmiştir. Bununla birlikte Oruç Beg ve yoldaşlarına göre, bahis mevzu hadise münferit olarak değerlendirilse de Hıristiyan âlemi açısından bu ve buna müşabih vakalar İslam dine karşı elde edilmiş bir başarı idi. Öyle ki bu hadisenin Avrupa'daki yankıları da söz konusu iddiamızı destekler niteliktedirler.

Nitekim Osmanlı-Safevî rekabetinin yanı sıra Osmanlı-Avusturya çekişmesinin de devam ettiği bu devirde Safevî elçilerinin Hıristiyanlığı kabul ettikleri haberi kısa süre içerisinde Avrupa'nın muhtelif bölgelerine yayıldı. Ayrıca bu elçileri gönderen Şah Abbas'ın da tanassur ettiği yönünde bir söylenti çıktı. Adam Knobler'in belirttiğine göre, bu şayiye ilişkin yazılan raporların sayısı hayret vericidir. Yine Liège Piskoposu Remacle de Mohy'in 1605-1606 yıllarında yazdıklarına bakılırsa, Avrupa'da bu konunun tartışıldığı pek çok mektup kaleme alınmıştı. Söz konusu nâmelerin birinde, Safevî Şahı Abbas'ın Katolik inancını benimsemiştiği ve Müslümanlara yani Osmanlı Devleti'ne karşı saldırıya geçeceği beyan edilmişti. Liège Piskoposu daha önce de Şah Abbas'ın Batılı çevreler ile görüşme taleplerini yazmış ve risalesi Fransa'da pek çok kez

³⁸ *Don Juan of Persia ...*, s. 9-10.

³⁹ *A.g.e.*, s. 301. "...some convenient pretext and opportunity...".

neşredilmişti. Bunlardan en önemlisi 1606 yılında Paris'te basılan "La nouvelle conversion du roy de Perse" (Pers Kralının Tanassur Öyküsü) başlıklı risale idi. Hikâyede Şah Abbas'ın Osmanlı Türklerine karşı bir dizi etkileyici askeri zaferlerinden ve daha sonra onun 1605 yılı Ham-sin Yortusu'nda (Pentecost) Cizvit papazlarının tesiriyle tanassur ettiğinden bahsedilmişti. Metinde tuhaf bir şekilde, kulaktan dolma asılsız bilgilerle İran'ın önceki hükümdarlarının inançları tartışılmış ve Uzun Hasan evladının Şiiliği nasıl benimsediği hikâye edilmiştir. Ayrıca Şah İsmail'in Şiiliği halkına nasıl benimsettiği anlatılmıştır. Belirgin bir biçimde Cizvit propagandasının yapıldığı risalede Safevî elçilik heyetinin 1601'de Papa VIII. Clement'e yaptığı ziyaret ve ardından İspanya'ya gidişleri betimlenir. En nihayetinde Cizvitler, İranlıları hak yoluna getirmeyi başarıp onlarla büyük bir ittifak kurarlar⁴⁰. Söz konusu risalenin propaganda amacıyla kaleme alındığı bariz olsa da bu dönemde Osmanlı tehlikesi karşısında Avrupa toplumunun halet-i ruhiyesini ve mevcut siyasi otorite ile ruhban sınıfının romantik özelemlerini yansıtmaması bakımından dikkate değerdir.

Oruç Beg'in tanassur ettikten sonra İspanya'daki hayatı ve akıbeti ile ilgili bazı bilgiler dönemin meşhur şairi ve oyun yazarı Alonso Jerónimo de Salas Barbadillo (1580-1635) ile olan münasebetinin ayrıntılarında mevcuttur. İspanyol müdekkik Emilio Cotarelo y Mori (1857-1936) Alonso Jerónimo de Salas Barbadillo hakkında kaleme aldığı eserin girişinde Don Juan'ın kötü kaderine de kısaca temas etmiştir. Burada belirtildiğine göre, Don Juan 15 Mayıs 1605 tarihinde Valladolid şehrinde bulunurken, "Alcalde" (El-Kadı) unvanı taşıyan hâkim rütbeli bir devlet görevlisi ile bilinmeyen bir sebepten ötürü kavgaya karıştı ve çıkan arbedede bıçaklanarak faili meçhul biçimde öldürüldü. Daha sonra cansız bedeni hunharca parçalara ayrılarak payitahtın yakınlarındaki ıssız bir kanala atıldı ve şehrin köpeklerine yedirildi⁴¹.

Ancak İspanyol edebiyat tarihçisi Narciso Alonso Cortes (1875-1972) bunun doğru olmadığını ispatlamıştır. Şöyle ki tanassur ettikten sonra Don Juan, Don Philip ve Don Diego Valladolid'de III. Philip'in sarayında yaşıyorlardı. Don Juan'ın bu şehirde trajik bir biçimde öldürüldüğü ise tamamen galat-ı meşhur idi. Zira 1606 yılı Mart ayında Kral

⁴⁰ Adam Knobler, "Pseudo-Conversions and Patchworks Pedigrees: Christianization of Muslim Princes and the Diplomacy of Holy War", *Journal of World History*, Vol. 7, No. 2 (Fall 1996), s. 194-195.

⁴¹ *Don Juan of Persia...*, s. 10.

III. Philip Madrid'e giderken üç mürtet de onunla birlikte idi. Don Juan'ın bundan sonraki hayatı hakkında ise hiçbir şey bilinmemektedir. Narciso Alonso Cortes'e göre, Oruç Beg eseri yayınlandıktan sonra muhtemelen kralın himayesinde yaşamaya devam etti. Ali Kulu Beg, Valladolid'in yerlisi bir kadınla evlendi ve 25 Ocak 1606 tarihinde Madrid'e yerleşti. Bünyad Beg de Madrid'e giderek ömrünü şair ve sanatçılarla geçirdi. 1609 yılında yukarıda ismini zikrettiğimiz yakın arkadaşı Alonso Jerónimo de Salas Barbadillo ile arasında bir kavgaya yaşandı. Sıkı dostlukları olmasına rağmen bir gün kadınlar ile birlikte oldukça neşeli bir akşam yemeğinden sonra kavgaya tutuşup birbirlerini bıçakla yaraladıysa da kısa bir süre sonra barışmışlardı⁴². Bu suretle Oruç Beg, Ali Kulu Beg ve Bünyad Beg'in İran'da başlayan sıradışı hayatları bilinmeyen bir tarihte İspanya'da sona erdi.

V- DON JUAN'IN İSPANYOLCA TELİF EDİLEN ESERİ HAKKINDA

Don Juan'ın "Relaciones" adlı eseri, 1605 yılında Miguel de Cervantes tarafından kaleme alınan İspanyol edebiyatının başyapıtı "Don Quixote"nin ilk baskısından bir yıl önce Valladolid'de neşredildi (396 s.). Bu eser XX. yüzyıla kadar bir bütün halinde İspanyolcadan başka bir dile tercüme edilmedi. Don Juan İsfahan'dan Valladolid'e yaptığı seyahat boyunca ayrıntılı bir günlük tutmuştu. O elbette antikçağ ve ortaçağ tarihi uzmanı değildi fakat eserinde İran tarihini anlatmış ve XVI. yüzyıl boyunca Safeviler tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen harpler hakkında son derece ilginç bilgiler vermişti. Ayrıca Rusya, Almanya ve İtalya üzerinden İspanya'ya yaptığı seyahate ait gezi notları da oldukça orijinaldir. XVII. yüzyılın başlarında İspanya'da neşredilen pek çok kitapta olduğu gibi "Relaciones"ın baskısında da yeterince titiz davranılmamıştır. Özellikle Farsça, Rusça ve Batı dillerindeki şahıs ve yer isimleri yanlış neşredilmiş ve atıfta bulunulmadan bazı muasır yazarların eserlerinden alıntılar yapılmıştır. Kitapta çok sayıda tanımlanamayan yer ve şahıs ismi mevcuttur. Don Juan'ın ihmali ya da müstensihinin dikkatsizliğinden dolayı bu isimlerin gerçek karşılığını tayin etmek gerçekten oldukça güçtür⁴³.

İspanyol araştırmacılar tarafından incelenen "Relaciones"ın mükkemmel bir edebi dil ile yazıldığı belirtilmiştir. Hâlbuki Don Juan'ın İs-

⁴² Efendiyev-Farzaliyev, a.g.m., s. 14-15.

⁴³ *Don Juan of Persia...*, s. V-VI.

panya'ya 1601 yılında geldiği ve akıcı konuşabilecek İspanyolca dahi bilmediği malumdur. Eserin neşredildiği tarih Şubat 1604'tür ve Emilio Cotarelo y Mori'nin haklı olarak belirttiği gibi, geçen iki yılda onun bu eseri telif edebilecek kadar İspanyolca öğrenemeyeceği barizdir. Don Juan'ın vaftiz edilişi ve "Relaciones"ın nasıl ortaya çıktığı eserin sonuna eklenen bir mektupta izah edilmiştir. Bu mektubun yazarı olan Licentiate Alfonso Remon'un bildirdiğine göre, İspanya sarayında görevli bir papaz olan Don Alvaro de Caravajar onun yakın dostu idi. Don Juan 1602 yılında bizzat bu ruhaninin nezaretinde Hıristiyan olmuş ve kralın emriyle sarayda vaftiz edilmişti. Mektubunda Don Juan'a sitayişte bulunan Licentiate Alfonso Remon onun klasik şark tedrisinden geçmiş yüksek eğitilmiş bir kimse olduğunu belirtmişti. Ayrıca İran tarihi ve coğrafyasına dair bilgisinin şaşkıncu derecede derin olduğunu vurgulamış ve Don Juan'ın eserini yazmasına yardım etmişti⁴⁴.

Hıristiyan dogmalarını öğrenirken acemilik çektiğini itiraf eden Don Juan ezberlemekle yükümlü olduğu duaları, İspanyolcası yetersiz olduğu için Farsça yazmak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Roma'dan ayrıldıktan bir müddet sonra İspanyolca günlük konuşma dilini öğrenmeye başlamıştı. Zira Papa VIII. Clement, Safevî sefaretine rehberlik etmesi için Barselonalı İspanyol Rahip Don Francisco Guasque'yi tahsis etmiş ve bu ruhani İspanya'da da sürekli elçilik heyeti ile birlikte olmuştu. Onunla arkadaşlık etmesi ve fasilasız İspanyolca konuşması şüphesiz Don Juan'ın tanassur etmesinden bir yıl önce konuşma dilinde epey mesafe kat etmesine sebebiyet vermişti. Ancak Rusya ve Almanya'daki yer isimleri İspanyolcaya aktarılırken iyi neticeler elde edilememiş ve oldukça ilginç yazımlar ortaya çıkmıştı. Çünkü söz konusu isimler günlüğün taslağından yüksek sesle Licentiate Alfonso Remon'a okunmuş ve Don Juan'ın telaffuzu kâtabin duyup algıladığı şekilde İspanyolca yazım kurallarına göre telif edilmişti. Nitekim yapılan hataların neredeyse tamamı göz yanılığısından değil işitsel noksanlıklardan kaynaklanmakta idi. Licentiate Alfonso Remon'un işi gerçekten kolay değildi. Kaleme alınan eserdeki tarihsel boşlukları doldurması ve kendisine rehber olması için Rusya ve Almanya'da seyahat eden gezginlerin notlarına muhtaçtı. Her iki ülkenin de coğrafyasını genel hatlarıyla biliyor olmalıydı ama bu yeterli değildi. Muasırı Giovanni Botero tarafından İtalyanca yazılan mükemmel coğrafya eserinden ve daha başka kaynaklardan da istifade etmişti⁴⁵.

⁴⁴ *A.g.e.*, s. 10-11.

⁴⁵ *A.g.e.*, s. 11-12.

Don Juan'ın eseri ilk kez yukarıda da belirtildiği üzere, kısmi olarak 1899 yılında İspanyolcadan Rusçaya S. Sokolov tarafından çevrilmiştir. Burada gezi notlarının sadece Astarhan'dan Arhangelsk'e kadar olan kısmı yani Rusya sahasındaki bölümü tercüme edilmiştir. G. Le Starnge ise 1926 yılında yine eseri orijinal dilinden İngilizceye çevirmiş ancak tercümede özellikle yer ve şahıs isimleri ile ilgili lazım gelen hatıyeler düşülememiştir. "Relaciones"ın son tercümesi İngilizceden Rusçaya yapılmış ve Oktay Efendiyev ile Akif Farzaliyev tarafından 2007 yılında St. Petersburg'da yayımlanmıştır. İspanyolcadan tercüme edilmiş olmasına rağmen iyi notlandırılmıştır ve yapılan açıklamalar tatmin edicidir. Söz konusu eser henüz Türkçeye kazandırılmamıştır.

SONUÇ

Osmanlılar ile Şibanîler arasında kalan Safevî Devleti hasımları ile mücadele edebilmek için her türlü çareye başvurmuştu. Şah Abbas 1603 yılında başlayacak olan Osmanlı-Safevî savaşı öncesinde, İngiliz Sir Anthony Sherley'in de kıskırtmalarıyla, Hıristiyan âleminden bir müttefik bulmak için kendi tebaası ve İngilizlerden oluşturduğu bir elçilik heyetini Avrupa'ya gönderdi. Esasen İran ile Avrupa arasında daha önce de elçi teatisi olmuştu. Mamafih 1599 yılında gönderilen sefareti özel kılan bir husus vardı ki, bu da elçilik heyetinde Oruç Beg Bayat gibi İran'dan yola çıkıp Rusya üzerinden Avrupa'ya giden ve burada Hıristiyanlığı benimseyip sergüzeştini yazma ihtiyacını hisseden türü kendine özgü bir zatın bulunmasıydı. Tutkulu kişiliğinin yanı sıra mânâ âlemiyle ilgili trajik ve cüretkâr kararları pervasızca alabildiğinden ötürü sıradışı diyebileceğimiz bu maceraperest kişiliğin yolculuğu esnasındaki deneyimlerini tanassur ettikten sonra İspanyolca kaleme almış olması hakikaten ona muadilleri arasında üstünlük sağlamıştır.

Öte yandan İsfahan'dan yola çıkan elçi heyetinin hem gidiş hem de dönüş güzergâhı Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki kudretini yansıtmaması bakımından manidardır. Öyle ki uygulanan muhafazakâr tutum ve sıkı kontrollerin yanı sıra kitle iletişim araç ve gereçlerinin henüz yeterince gelişmediği bir çağda Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu bölgelerde kurmuş olduğu güvenlik ağı gerçekten hayret vericidir. Filvaki Karadeniz bir yana Akdeniz dahi denetim altına alınmış ve sefaret heyeti kuzeyde Beyaz Deniz'i güneyde ise Ümit Burnu'nu dolaşmak zorunda kalmıştır.

Yaşadığı devirde beynelmilel vaziyet-i âlemi iyi gözlemleyip herhangi bir siyasi teşekkülden bağımsız olarak İran'a giden Sir Anthony

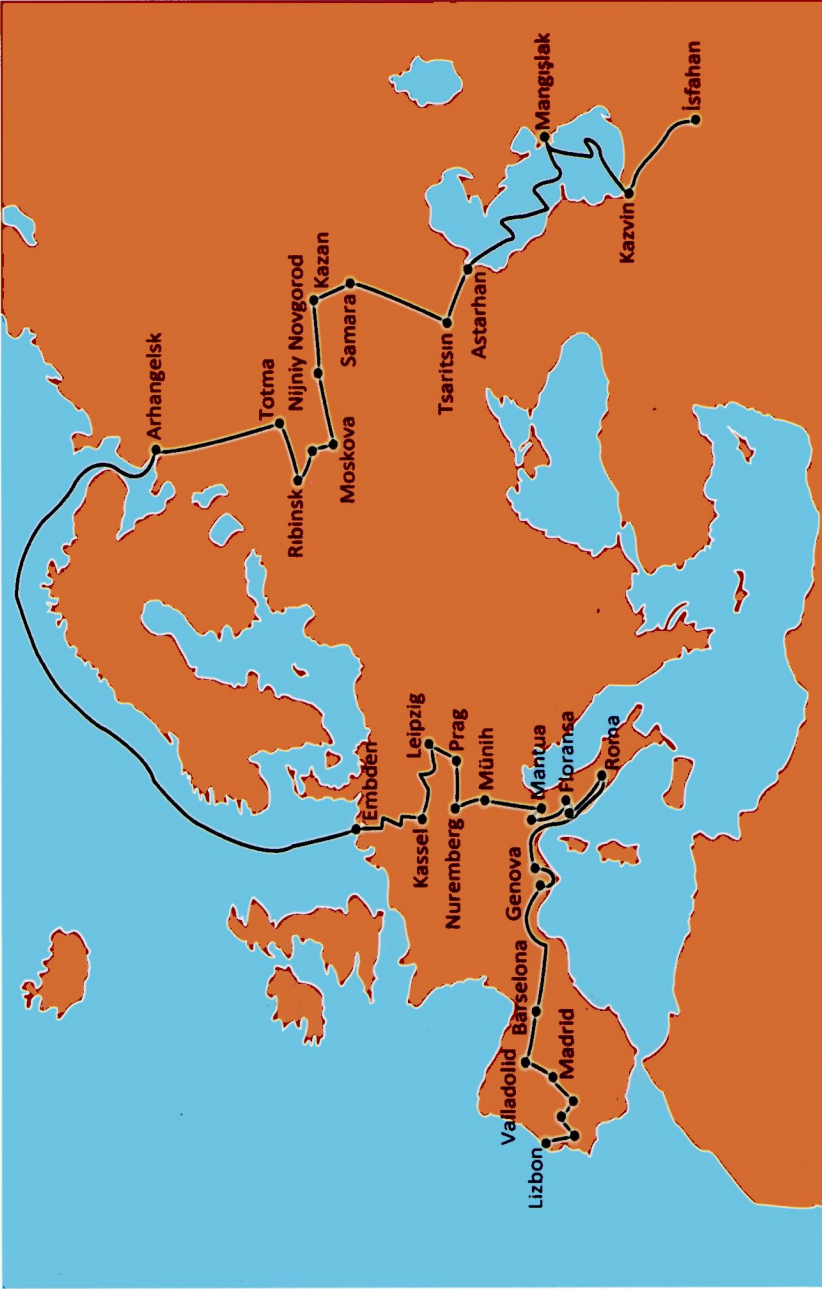
Sherley'in son derece müteşebbis, cesur ve kurnaz bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. İngilizlere mahsus "teşebbüs-i şahsi" şiarının tipik bir numunesi olan bu romantik zatın ahlaki açıdan ciddi noksanlıkları ve beşeri zafiyetleri bulunduğu belirgindir. Lakin tarihi şahsiyetlerin muhteris ya da sıradışı olmaları mazur görülebilir.

Safevî sefaret heyetinin Hıristiyan âleminde müttefik araması Avrupa'da sevinçle karşılanmış ve hatta ilahî bir işaret olarak algılanmışsa da, yapılan diplomatik seyahat doğurduğu sonuçlar bakımından ciddi bir başarıya ulaşamamıştır. Geriye ise mukadderatı meçhul olan Oruç Beg Bayat nam-ı diğer Kızılbaş Türk Don Juan'ın gezi notları kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Şeref, *Özdemir-Oğlu Osman Paşa*, Haz: Vehbi Günay, Bornova 2011.
- Atâullah-ı Hasanî, "İranlı Tarihçilere Göre Osmanlı-İran İlişkilerindeki Krizin Nedenleri (985-1049/1577-1639)", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu 16-17 Aralık 2002, Konya*, Ankara 2003, s. 15-31.
- Barthold, V. V., *Soçineniya*, Tom IX, Moskova 1977.
- Don Juan of Persia, as Shi'as Catholic 1560-1604*, Translated and Edited with an Introduction by G. Le Strange, New York-London 1926.
- Efendiyev, Oktay - Farzaliyev, Akif, "Vvedeniye", *Rossiya i Evropa Glazami Oruc-Beka Bayata-Don Juana*, Per., O. Efendiyev-A. Farzaliyev, St. Petersburg 2007.
- Efendiyev, Oktay, *Azerbaycanskoe Gosudarstvo Sefevidov*, Bakü 1981.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976.
- Knobler, Adam, "Pseudo-Conversions and Patchworks Pedigrees: Christianization of Muslim Princes and the Diplomacy of Holy War", *Journal of World History*, Vol. 7, No. 2 (Fall 1996), s. 181-197.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri*, İstanbul 1993.
- Lockhard, Laurence, "European Contacts with Persia, 1350-1736", *The Cambridge History of Iran*, Vol. 6, Edited by Peter Jackson, Cambridge 1993, s. 373-411.
- Morgan, David, *Medieval Persia 1040-1797*, London 1988.
- Pigulevskaya, N. V.-Yakubovskiy, A. Yu. - Petruşevskiy, İ. P.- Stroyeva L. V.- Belenitskiy, L. M., *İstoriya İrana s. Drevneyşih Vremen do Kontsa XVIII Veka*, Leningrad, 1958.

- Polnoe Sobranie Russkikh Letopisey Letopisny Sbornik, İmenuemy Patriarşey ili Nikonovskoy Letopisyu, Tom XIV, Moskova 2000.*
- “Puteşestvie Persidskago Posoltsva çrez Rossiyu ot Astrahani do Arhangel'ska, v 1599-1600 gg”, Perevod s İspan'skago S. Sokolova, *Çteniya v İmperatorskom Obşçestve İstorii i Drevnostey Rossiyskikh pri Moskovskom Universitete*, İzd. E. V. Barsova, Kniga pervaya, Moskova 1899.
- Roemer, H. R., “The Safavid Period”, *The Cambridge History of Iran*, Vol. 6, Edited by Peter Jackson, Cambidge 1993, s. 189-350.
- Ross, E. Denison, *Sir Anthony Sherley and His Persian Adventure*, London 1933.
- Rota, Giorgio, “Safevî İrani ile Venedik Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilere Genel Bir Bakış”, Çev: Nasuh Uslu, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 899-906.
- Rossiya i Evropa Glazami Oruc-Beka Bayata-Don Juana*, Per., O. Efendiyev-A. Farzaliyev, St. Petersburg 2007.
- Savory, Roger, *Iran under the Safavids*, Cambridge 1980.
- Sbornik İmperatorskago Russkago İstoriceskago Obşçestva*, Tom XXXVIII, St. Petersburg 1883.
- Sir Anthony Sherley his Relation of his Travels into Persia*, Printed for Nathaniell Butter and Ioseph Bagfet, London 1613.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, İstanbul 1992.
- Sümer, Faruk, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999.
- The Fugger News-Letters*, Authorized Translation by Pauline de Chary Foreword by H. Gordon Selfridge, London 1924.
- The Three Brothers or the Travels and Andventures of Sir Anthony, Sir Robert & Sir Thomas Sherley, in Persia, Russia, Turkey, Spain Etc. with Portraits*, Printed by D. S. Maurice, London 1825.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1988.

Harita - Oruç Beg ya da Don Juan İrani'nin Seyahat Güzergâhı 1599-1602

CYCHEINOLLIBEG MAGNI SOPHI PER-
SARVM REGIS LEGATIONIS SOCIVS, &c.

*Hüseyin Ali Beg, legatus Persarum, ad Casarem
Cesarum anno 1616 per Angliam venit.*

Resim 1 - Hüseyin Ali Beg

ANTONIVS SCHERLEYNVS ANGLVS, E-
ques aurat. Magni Sophi Perfarum ad Casarem &
Christianos Principes ceteros, Legatus.

*ANTONI Orator Persar. Anglus, regis, ad Casarem
Cesarum annis 1616 per Angliam venit.*

Resim 2 - Sir Anthony Sherley